

ЈУЖНОСЛОВЕНСКИ ФИЛОЛОГ

ПОВРЕМЕНИ СПИС

ЗА СЛОВЕНСКУ ФИЛОЛОГИЈУ И ЛИНГВИСТИКУ

ИЗДАЈЕ

А. БЕЛИЋ

УРЕЂУЈУ:

А. БЕЛИЋ, СТ. М. КУЉБАКИН, СТ. ИВШИЋ и ФР. РАМОВШ

КЊИГА XII

ДРЖАВНА ШТАМПАРИЈА
КРАЉЕВИНЕ ЈУГОСЛАВИЈЕ
БЕОГРАД, 1933

1. Два прилога познавању старе епске поезије.

I

Слуга Стјепана Бушића у косовској бугарштици зове се Оливер,¹⁾ а слуга Стевана Мусића у десетерцу необичним именом „Ваистина“.²⁾ Није потребно претпостављати могућност да је француско име Оливер узето из француске књижевности, из француских јуначких песама, као из песме о Роланду, у којој је Оливер пријатељ Роландов, или из италијанских прерађевина француских песама, или из средњовековних романа, као из Бова д'Антоне, где постоји такође витез Оливер, него је могућно да се онако заиста и звао Мусићев слуга. Оно француско име, пренесено на исток у доба крсташких ратова, било је употребљавано и у Србији. Тако на пр. у једној повељи Стевана Дечанског међу сведоцима-вештацима у једном спору хилендарског игумана о границе имања спомиње се и неки „Оливеръ из Радилоньць“.³⁾ Мотиви Стевана Мусића с варијантама Васојевића,⁴⁾ Посавчића⁵⁾ у десетерцу и Стјепана Бушића у бугарштици јесу исти књижевни тип. У песми дугога стиха задржано је романско име Оливер, а у десетерцу је исто име преведено са „Ваистина“, и то првенствено због другог дела „вего“, истинит, истина, оног имена а на основу, истина, неисправне етимологије, али етимологије која је могла постојати и која је у средњем веку заиста и постојала.

У средњем веку преводила су се имена, како је показао Веселовски,⁶⁾ и по фонетској сличности, по „савучју“, а и према

1) В. Богишић, Народне пјесме из старијих, највише приморских записа, књига I, Биоград 1878; песма бр. 1.

2) Вук II, Мусић Стефан.

3) Стојан Новаковић, Примери књижевности и језика старог и српско-словенскога, III изд., Београд 1904, стр. 412.

4) Косовска споменица, Београд 1889, Стеван Васојевић.

5) Ibidem, Стеван Посавчић.

6) А. Н. Веселовский, Из историји романа и повѣсти, II, С. Петербургъ 1888.

исправном и произвољном етимологисању. Француски Lancelot du Lac, постао је српски „3 Локве“, meretrix, венецијански meltris, српски Милитриса, Florette Цвѣтана, тројански Парис, српски Фарижъ и Пастыревичъ на основу етимолошке игре речима. У италијанском и немачком име Парис доводило се у везу сем са речи „pastor“ такође и са „par“, једнак, зато што је Парис сматран једнак према свима, непристрасан судија у конкурсу лепоте трију богиња. „Ту игру „сазвучјем“, која се могла садржати у неком романском тексту, словенски преводилац приповести хтео је да задржи, ако не по садржини, оно за слух: отуда зближавање Париса са Пастиревићем и Фарижом“...¹⁾ Од Атиле пренет је на Тотилу вероватно угарског порекла надимак „Бела“, и поп Дукљанин га је употребио за Павлимира, али произвољном етимологијом: „... imposuerunt ei nomen „Bello“, eo quod „bellum“ facere valde delectabatur“, а Карић је, односно истог имена, сасвим изменио Дукљанинову етимологију. Он „Бела“ објашњава италијанским „bello“ леп.²⁾ Постојала је и склоност не само за етимолошку игру него и за алегорисање и пародисање речима. Јацимирски је изнео како се с муком разумело шта треба да значи „плинаириска“ — plein air — обитељ којој је припадао Цамблак.³⁾ После флорентинског сабора прозвали су васељенског патријарха Митрофана, зато што је био присталица уније, „Митрофонос“, матероубица, а сам чин „патриарх“ окренут је у „фатриарх“, вођа завере или сплетке — φατρία.⁴⁾ — У хуманистичко доба у Италији била је мода антикизирања имена. Тад је св. Пуденцијана постала Потенција, св. Аполинар Аполон, Јован Јовианус или Јанус.⁵⁾

Грчке састављене речи превођене су буквално на славенски језик, као θεοράχος, богопротивник, μελίρροτος, медоточњъ, ὑπεράγιος, прѣподобњъ, θεοτόκος, богородица, θεοφόρος, богоносьнъ, Constantinopolis, Константиноград или Костадин Град. И Букефал, коњ Александра Великог, преведен је са „Вологлави“. „Алеџанѣдръ по срѣдѣ ихъ на вологлавшмъ кони наздѣше“...⁷⁾ Требало је, пошто се преведу на словенски, да „јасно засјају“ књиге, по

¹⁾ Ibidem, стр. 67.

²⁾ Ibidem, стр. 67 и даље.

³⁾ А. И. Яцимирский, Григорій Цамблакъ, С. Петербургъ 1904, стр. 158 и даље.

⁴⁾ Ibidem, стр. 277.

⁵⁾ J. Burckhardt, Die Kultur der Renaissance in Italien, 12. Aufl., I Bd., Leipzig 1919, стр. 215—217.

⁷⁾ Стојан Новаковић, op. cit., стр. 543.

томе и речи које „пре тога беху помрачене облаком мудрости јелинскога језика“.¹⁾

Име Оливер објашњавано је такође и латинским придевом *liber*, или именицом *Libe*r. Име великог војводе и деспота Јована Оливера у натпису лесновске цркве од 1349 год. гласи у генитиву тоῦ Λύβερι.²⁾ Тоῦ је gen. sing. грчког члана ὁ, чим се етимологисао први слог имена Оливер, а Λύβερι је латински генитив, чим се јасно указује веза с латинским *liber*, или *Libe*r.

Мишљење да је Ваистина етимолошки превод Оливера доказује се чињеницом што је у византиско време постојао грчколатински придев ὁλόβηρος, *holoverus*, састављен од грчког ὄλος, сав, васколик, читав, прилог ὄλωζ, сасвим, *omnino*, и од латинског *verus*, истинит, прав.³⁾ Миклошич преводи „вѣ истинѣ“ са „ἀληθῶς, *vere*“ и са „ὄλωζ, сасвим, *omnino*“⁴⁾ — на пр. заиста златан тј. сасвим од злата.

Романски облик „Оливер“ није, дакле, био у сагласности с духом песника десетерачке песме, и он га је превео са „Ваистина“ према пракси како су и његови књижевни претходници старијих школа преводили, етимологисали и писали страна имена. Дух језичке једнообразности био је у поезији више словенски у прози, пошто се у старој прози трпело име Оливер. У бугарштици, напротив, задржан је романски облик, јер он песника бугарштица није ни у колико бунио, као год што га нису бунили ни остали романизми, као „орфанице“,⁵⁾ „Мартеси“⁶⁾ и сл. који у десетерцу гласе „сиротице“,⁷⁾ „Мартезић“.⁸⁾

Из тога што се исто име јавља у два облика, у једном у десетерцу, у другом у бугарштици, треба закључити да је време постања и једне и друге песме врло близу.⁹⁾ У далеком размаку

1) Запис владике рашкога Григорија од 1305 год. — *Ibidem*, стр. 438.

2) Йорданъ Ивановъ, Български старини изъ Македония, София 1908, стр. 246.

3) E. A. Sophocles, *Greek Lexicon of the Roman and Byzantine periods*, Cambridge 1914, стр. 801.

4) Fr. Miklosich, *Lexicon Palaeoslovenico-Graeco-Latinum*, Vindobonae 1862—65, стр. 268.

5) В. Божишић, *op. cit.*, песма 59, стих 76.

6) *Ibidem*, песма 67, стих 30.

7) *Ibidem*, песма 60, стих 86.

8) *Ibidem*, песма 68, стих 34.

9) Божишић је у области старе поезије исправно поставио многе проблеме који су доцније били невероватно извитоперени. Он пише: „Кому су познате наше десетерачке пјесме, лако ће се сјетити неких слика у приве-

времена било би немогуће онако етимолошко објашњавање. Поред тога, и у Дубровнику се могло знати како се звао слуга Стевана Мусића, сина челника Мусе и сестре Лазарева. Стеван Мусић се после косовске битке бавио и у Дубровнику.¹⁾

II

Богишић је био мишљења да би неке песме дугог стиха из његове збирке народних песама требало избацити као очигледан „умјетни састав а не народни“.²⁾ Он је тако мислио за три дугачке песме своје збирке, и то за бр. 58, 77 и 81.³⁾ Маретић је тај број повећао држећи „да би исто требало рећи и за пјесме бр. 57—75 и бр. 78—80“, које су му се учиниле „премало народне“.⁴⁾ Ни Богишић ни Маретић не спомињу као ненародну, или бар као сумњиво народну, песму бр. 25 — Војвода Јанко бјежи пред Турцима — исте збирке.

Почетак песме бр. 25 гласи:

У истоку јасна дзора лице румењаше,
Боже, јасна дзора,
А сунашце тад из мора свјетла кола промањаше.

Ови стихови су доста веран препев неких Вергилијевих, као

*Jamaque rubescebat radiis mare et aethere ab alto
Aurora in roseis fulgebat lutea bigis.*⁵⁾

Речи „зора“, „руменити“, „море“, „кола“ заступљене су и у врло сличном односу повезане у оба језика, само што су у латинском кола „ружичаста“, или на другом месту „порфирна“ — „*cum primum . . . puniceis invecta rotis Aurora rubebit*“.⁶⁾ — Зорин епитет „јасна“, ако се узме да се не садржи у глаголу „*fulgebat*“, оно потсећа на друга два стиха Вергилијева о зори, ма да се онај епитет у њима не односи на зору, али он у тексту стоји

деним бугарштицама, којима су врло сличне неке које се налазе у десетерцу; из чега слиједи, да су их обје врсте пјесама из једнака времена црпале“. — *Ibidem*, стр. 54.

¹⁾ Влад. Р. Петковић, Ликови Стефана и Лазара Мусића у: Павличи. Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор, књига VI, свеска II, Београд, 1926, стр. 225—226.

²⁾ В. Богишић, *op. cit.* стр. 2.

³⁾ Богишић је то исто тврдио и за десетерце бр. 129 и бр. 280 своје збирке. — *Ibidem*, стр. 139.

⁴⁾ Dr. T. Maretić, *Naša narodna epika*, Zagreb 1906, стр. 6.

⁵⁾ *Aeneis* VII, 25—26.

⁶⁾ *Aeneis* XII, 76—77.

непосредно код зоре, и песник-преводац га је могао да веже и за зору не прелазећи и сувише при томе границе преводилачке слободе:

Expectata dies aderat nonamque serena
Auroram Phaethontis equi iam luce vehebant.¹⁾

После овога изгледа да и стихови 107—108 косовске песме, бр. 1 Божишићеве збирке —

Кад би небо паднуло на Јунашку црну земљу
Они би га примили на своја на бојна копља —

нису само случајно слични познатим Хорацијевим „Si fractus illabatur orbis, impravidum ferient ruinae“. Саму случајност сличности претпостављао је Маретић.²⁾ У ствари је препеван према Хорацију само први стих.

Кад је у горњим стиховима узет и садржај и песнички апарат из Енејиде, није искључено већ сасвим вероватно да је из Енејиде узет и метар који је такође саставни део песничке форме. Зна се да дугачки стих није силабичан. Први од наведених стихова је четрнаестерац, други шеснаестерац, али се оба могу делити по стопама и читати као хексаметар:

Ў њстѡ|кѹ |јѧ|сна̄ дзѡ|рѧ |лѧ|цѣ рѹмѣ|њѧ|ше,
А̄ сѹнѧ|ш|цѣ тѧд|лѧ|з мѡрѧ|св|јѣтлѧ |кѡ|лѧ прѡмѧ|лѧ|ше.

То што се појединим речима променио њихов нагласак сасвим је у сагласности с природом савршеног подражавања, јер се нагласак речи мења и у латинском и у грчком оригиналу кад год је потребно да се он измени за љубав потребног иктуса, нагласка стопе.

Историска епоха одушевљеног подражавања класичних образа, античких „музикалних пропорција“ јест хуманистички кватроченто. Половином или крајем петнаестог столећа хуманистички талас пренео се и у далматинско приморје, и ако су прве песме

¹⁾ Aeneis V, 104—105.

Идући уназад историским трагом исти мотив ће се наћи код Хомера, на пр.:

... Ἦῶ δ' ἄστε

ῥυσσάτ' ἐκ' Ὀκεανῷ χρυσόθρονον, οὐδ' ἔα ἱκτους
ζεβγυσοῦν' ἄκβηδας, φάος ἀνδράποιοι φέροντας,
Δάμπον καὶ Φαέθονδ', οἳτ' Ἦῶ πάλοι ἀγούσιιν.

Одисеја, XXIII, 243—246.

²⁾ Dr. T. Maretić, Kosovski junaci i događaji u narodnoj epici. Rad XCVII, Zagreb, 1889, стр. 182.

дугачког стиха познате тек из XVI века (из Хекторовићева „Рибања“). Из XV и XVI века не постоји забележених трагова дугачком стиху. Метар црквених песама на чистом народном језику глагољачких рукописа из XIV и XV века, расејаних по читавој Далмацији, јест обично осмерац, ређе дванаестерац и десетерац.¹⁾

С. М. Орхановић

2. К ЭТИМОЛОГИИ ИМЕНИ СЕРБ.

О происхождении этого имени, которым называют себя два славянских племени, одно южное, а другое западное, в научной литературе было высказано множество всякого рода соображений, догадок и домыслов, но ни одной гипотезе до сих пор не посчастливилось покорить умы даже незначительной части ученых. История имени остается, в сущности, столь же темной, какою она была в первой четверти XIX в., когда великий творец научного славяноведения, Иос. Добровский освятил своим авторитетом весьма популярное среди различных „ученых“ дилеттантов XVII и XVIII вв. производство *серб* от *сармат*. „Serb ist nichts anders, писал он своему другу и ученику Kopitar'у, Sarmata verkürzt und verändert“.²⁾ Хотя впоследствии он сам разуверился в этом объяснении,³⁾ однако его догадка неоднократно повторялась и позднейшими учеными, в том числе Grimm'ом,⁴⁾ Vonnell'ем⁵⁾ и Bogusławski'м.⁶⁾

Но большинство других ученых не скрывало своего скептицизма к этой этимологии, хотя то, что они предлагали взамен ее, ни на один шаг неподвигало вопроса вперед. Так, Zeuss в своей знаменитой книге о „Немцах и их соседях“ связывал имя *srbbъ* с гт. *hvaírban* „вертеть, вращать“, *hvarbon* „блуждать“, толкуя его основное значение как „кочевник, номад“⁷⁾, но в действительности эти слова ведут свою историю от иде. корня **k^herp-*,⁸⁾ и потому не могут иметь ничего общего со слав. *srbbъ*.

1) Dr. M. Murko, Geschichte der älteren südslavischen Litteraturen, Leipzig 1908, стр. 179—180.

2) Ягич, Письма Добровского и Копитара 109.

3) Institutiones 154.

4) Geschichte der deutschen Sprache I (1848) 171.

5) Beiträge I 434.

6) Hist. slow. I 181.

7) Die Deutschen 58, 608.

8) Feist, Gt. EWb. 179.